

УРОДЖЕНЦІ ГЛУХІВЩИНИ У СПРАВІ СТАНОВЛЕННЯ ГОЛОВНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ УСТАНОВИ УКРАЇНИ

У повідомленні йдеться про уродженців Глухівщини – Ф. Й. Туманського, М. П. Василенка, В. А. Косинського, чії біографії та науковий шлях пов'язані з історією академії наук у різні її історичні періоди.

Ключові слова: академія, НАН України, Глухів, Ф. Й. Туманський, М. П. Василенко, В. А. Косинський.

27 листопада 2018 р. виповнилося 100 років з дня заснування потужного центру української інтелектуальної думки – НАН України. З 1918 по 1921 рр. вона мала назву Української академії наук (УАН). З 1921 по 1936 рр. – ВУАН, з 1936 р. – академії наук УСРР (АН УСРР), з 1937 р. – академії наук УРСР, з 1991 р. – АН України, з 1994 р. – має сучасну назву національної академії наук України (НАН України).

Потреба в академії сягає другої половини XVIII ст. Саме в цей час Києво-Могилянська академія почала відставати від потреб тогочасної науки та втрачати роль провідного наукового і культурно-освітнього центру. Це дуже добре розуміла політична й інтелектуальна еліта України-Гетьманщини вказаного часу, важливим центром якої було столичне місто Глухів, а потім адміністративно-територіальний центр Лівобережної України з канцелярією Малоросійського генерал-губернатора. Репрезентантом цієї еліти був уродженець хутору Родіонівка (біля Глухова), один з найкращих випускників Кенігсберзького університету, член королівського Пруського німецького товариства, в майбутньому бунчуковий товариш, службовець другої Малоросійської колегії Ф. Й. Туманський. Саме на нього було покладено організацію робіт з підготовки і розроблені програми топографічного опису Гетьманщини (1778 – 1781 рр.) та укладання програми опису її культурно-релігійних цінностей (1782 р.)

У 1779 р. його було обрано членом-кореспондентом С.-Петербурзької академії наук. В інтересах прихильників наук Ф. Й. Туманський розробив проект філії С.-Петербурзької академії наук під назвою Академічного зібрання для відкриття її у Глухові. Як видно з його листа до директора С.-Петербурзької академії наук С. Г. Домашнєва, окрім казенних кімнат, Академічне зібрання повинно було утримуватися на кошти благодійників. Філія б активно сприяла розвитку шкільної справи і просвіти в Україні. Не дивлячись на невелику вартість проекту, він не був прийнятий царським урядом, бо той не бажав відкриття в Україні ні академічних закладів, ні університетів.

Туманський В. Й. похований на х. Родіонівка (нині село Ямпільського району Сумської області).

Сприятливі обставини для відкриття академічних закладів і університетів з'явилися тільки в періоди таких форм функціонування української державності як Українська Народна Республіка (УНР) та Українська держава гетьмана П. Скоропадського. Розробку статуту Української Академії наук, за ініціативи голови Центральної Ради М. Грушевського, розпочало Українське наукове товариство у березні 1917 р. Але довести справу до завершення не вдалося, в основному, через воєнні події.

Під час керівництва Україною гетьмана П. Скоропадського головним ініціатором у справі відкриття Української Академії наук став уродженець села Есмань Глухівського повіту випускник Глухівської прогімназії, Полтавської гімназії історико-філологічного факультету Дерптського університету,

дипломований юрист-екстерн Новоросійського (Одеського) університету М. П. Василенко. На початку жовтня 1907 р. він був засуджений за антиурядові публікації до ув'язнення. Покарання відбував з жовтня 1908 по червень 1909 рр. в одиночній камері у С.-Петербурзьких «Хрестах».

Пізніше, склавши магістерські экзамени у Київському університеті, одержав звання приват-доцента російської історії. Але як політично неблагонадійного до викладацької роботи його допущено не було. Після повалення самодержавства у 1917 р. працював попечителем Київського учбового округу, товаришем (заступником) міністра освіти Тимчасового уряду.

При Центральній Раді став членом Генерального суду УНР, при гетьманові П. Скоропадському – міністром освіти і мистецтв, президентом Державного сенату (вищої судової установи).

Створення Академії наук М. П. Василенко розглядав як національну потребу. Скликана ним комісія, до складу якої увійшли видатні українські і російські вчені, при всебічній підтримці гетьмана П. Скоропадського, змогла розробити структуру Академії та її статут. Законом від 14 листопада 1918 р. гетьман П. Скоропадський затвердив статут Академії, штати і первісний склад академіків, до якого увійшло 12 осіб.

27 листопада 1918 р. відбулося перше установче, спільне зібрання Української Академії наук. Її першим президентом було обрано вченого-природознавця, нащадка козацького роду, академіка Російської Академії наук, товариша міністра освіти Тимчасового уряду В. І. Вернадського.

Улітку 1920 р., під час проведення виборів нових дійсних членів Української Академії наук, академіком було обрано і М. П. Василенка. Невдовзі його обрали і головою правління Академії.

У липні 1921 р. М. П. Василенко другим президентом академії. На цій посаді він перебував до лютого 1922 р., проте не був затверджений на ній радянським урядом. У 1920 – 1929 рр. М. П. Василенко очолював соціально-економічний відділ ВУАН, у 1920 р. – Комісію з вивчення Українського права; редагував її видання. У вересні 1923 р. М. П. Василенко був

заарештований і звинувачений у керівництві контрреволюційною організацією «Київський обласний центр дій». Одержав вирок – 10 років ув'язнення і позбавлення громадянських прав на 3 роки після відбуття терміну ув'язнення. У листопаді 1924 р. М. П. Василенко був звільнений і згодом помилуваний, але реабілітований тільки в червні 1991 р.

Наукова спадщина М. П. Василенка нараховує близька 500 праць. Пам'ять про видатного вченого М. П. Василенка гідно вшанована. Його ім'ям названо вулицю в Києві, встановлено меморіальні дошки в селі Есмань, містах Глухові та Києві. Випущено, присвячену йому, пам'ятну монету, а НАН Академія наук присуджує премію імені М. П. Василенка. За ініціативи і сприяння доктора юридичних наук, професора, академіка НАН України і Академії правових наук України, директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького Ю. С. Шемшученка видано праці М. П. Василенка, які широко використовуються під час вивчення історії правових знань і загальної історії України.

Над законопроектом заснування Української академії наук плідно працював і уродженець села Дорошівка Глухівського повіту (зараз Ямпільський район), професор, товариш міністра, міністр праці в уряді П. Скоропадського В. А. Косинський. У дитячі роки він навчався у Новгород-Сіверській гімназії, у 1893 р. вступив на фізико-математичний факультет Московського університету. Через чотири роки В. А. Косинський закінчив математичне відділення цього факультету, одночасно склавши екстерном іспити за повний курс юридичних наук.

Плідно працював професором Ризького політехнічного інституту, з 1909 по 1918 рр. працював професором на кафедрі політичної економії при сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту, викладав політичну економію і статистику в Київському університеті.

За вже названим законом від 14 листопада 1918 р. професор Київського політехнічного інституту В. А. Косинський став дійсним членом Української академії наук по відділу соціальних наук, але не одержав права штатного академіка, бо входив до складу Гетьманського уряду. Після приходу до влади Директорії УНР у місті Києві (грудень 1918 р.) В. А. Косинський був оголошений поза законом і змушений переховуватися. Нічого не змінив на краще у його долі прихід Червоної армії до Києва у лютому 1919 р. Лише у травні 1919 р., після клопотань з боку керівництва Академії, В. А. Косинському було повернуто громадянські права. Навесні 1921 р. його було відправлено до міста Кам'янець-Подільського для читання лекцій і проведення економічних досліджень, звідки він не повернувся. Його подальша доля в Україні точно невідома. У 1928 р., коли він був виключений зі складу УАН, в Академії вважали, що він міг померти. Натомість, В. А. Косинський від 1928 р. Працював професором кафедри політичної економії Латвійського університету. Водночас з 1931 викладав у Російському інституті університетських знань у Ризі (Латвія). Помер 5 листопада 1938 року. Похований на Покровському кладовищі в Ризі.

Отже, ми повинні знати, що історія створення НАН України, яка святкує цього рік 100 років, дуже тісно пов'язана з уродженцями Глухівщини.

On November 27, 2018 the National Academy of Sciences of Ukraine, which is the powerful center of Ukrainian intellectual thought, celebrated its 100th anniversary since the time of its founding. The name of the Academy was changed four times. In 1918-1921 it was known as the Ukrainian Academy of Sciences (UAS), from 1921 to 1936 – as the All-Ukrainian Academy of Sciences (AUAS), in 1936-1991 as the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, from 1991 to 1993 – as the Academy of Sciences of Ukraine, and since 1994 its name has been the National Academy of Sciences of Ukraine (NAS of Ukraine).

Political and intellectual elite of Hetmanate Ukraine with its important center in the capital town of Hlukhiv understood well that in the second half of the 18th century the Kyiv Mohyla Academy began to lag behind the needs of the contemporary science and lose the role of the leading scientific, cultural and educational center.

The representative of this elite F. Y. Tumansky was the native of the village Rodyvonivka (near Hlukhiv). He was one of the best graduates of the Kenigsberg University as well as the member of the Royal Prussian German Society, and in the future – the official of the Second Malorossiysk Collegium. In 1779 he was elected as the corresponding member of the St. Petersburg Academy of Sciences. Meeting the interests of the scientists, F. Y. Tumansky worked out the project of organizing the branch of the St. Petersburg Academy of Sciences in Hlukhiv named the Academic Assembly.

Almost 150 years later, at the period of the Ukrainian hetman P. Skoropadsky ruling, the native of the village Esman, Hlukhiv district, the graduate of the Hlukhiv pro-gymnasium M. P. Vasylenko was the main initiator of organizing the Ukrainian Academy of Sciences. Having successfully passed exams for master's degree at Kyiv University he received the title of the private-senior lecturer of Russian history. After the overthrow of the autocracy (in 1917) he worked as a trustee of Kyiv educational district, the associate minister of education of the Provisional Government. At the period of the Central Rada ruling he became the member of the General Court of the UPR, and under hetman P. Skoropadsky leadership he was the minister of education and arts, the president of the State Senate (supreme judicial institution).

M. P. Vasylenko understood organizing the Academy of Sciences as the national need. The commission, convened by him, which included prominent Ukrainian and Russian scholars, was able to work out the structure of the Academy and its Statute under the comprehensive support of the hetman P. Skoropadsky. In the summer of 1920, during the elections of new members of the Ukrainian Academy of Sciences, M. P. Vasylenko was elected as the academician. Soon he was elected the chairman of the Academy too, and in July 1921 – as the second president of the Academy. He stayed in this post until February 1922 but he was not approved for it by the soviet government.

M. P. Vasylenko scientific heritage includes about 500 works. Memory of the outstanding scientist M. P. Vasylenko has being worthy honored. The street in Kyiv was named after him, the memorial plaques were installed in Esman village and in the town of Hlukhiv as well, the commemorative coin was issued in Kyiv. The National Academy of Sciences awards the reward named after M. P. Vasylenko.

V. A. Kosynsky, who was the professor, the associate minister, the minister of labor in P. Skoropadsky Government, also worked fruitfully on the project of founding the Ukrainian Academy of Sciences. He was the native of Doroshivka village, Hlukhiv (now Yampil) district. In his childhood he studied at Novhorod-Siversky gymnasium, in 1893 entered the faculty of Physics and Mathematics of Moscow University. Four years later V. A. Kosynsky graduated from the mathematical department of this faculty, semalteniously having passed exams to prove mastering the full Law course.

He worked productively as the professor of Riga polytechnic institute and from 1909 to 1918 as the professor at the chair of political economy of the agricultural department of Kyiv polytechnic institute teaching Political economy and Statistics at Kyiv University.

According to the well-known law dated November 14, the professor of Kyiv polytechnic institute V. A. Kosynsky became the full member of the Ukrainian Academy of Sciences of social sciences department. But he did not receive the right of a regular academician as he belonged to the Hetman Government. As the Directorate of the UPR gained power in Kyiv (December 1918) V. A. Kosynsky was declared as the outlawed and was forced to hide. Nothing changed in February 1919 with the Red Army coming to Kyiv. Only in May 1919 after numerous appeals of the Academy Presidium V. A. Kosynsky was restored in civil rights. In the spring of 1921 he was sent to Kamyanets-Podilsky for lecturing and conducting economic researches but he never returned. His further fate is not exactly known. In 1928 the Academy believed that he died.

So, we should know that the history of founding the National Academy of Sciences of Ukraine is very closely connected with Hlukhivites, especially concerning the 100th anniversary of this Ukraine's higher academic institution.

Key words: NAS of Ukraine, the Ukrainian Academy of Sciences, Hlukhiv, the native, F. Y. Tumansky, M. P. Vasylenko, V. A. Kosynsky.

© Курок О. І. , Белашов В. І.

Стаття надішла до редколегії 23.10.2018 р.